

לשוננו לעם

עורך: משה פלורנטין

מתוך

כרך נד, תשס"ג-תשס"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מתודה לבחינת התחדשות הפעלים בלשון הדבורה – הפועל "הלך" כדוגמה

תאוריות בלשוניות אחדות מעמידות את הלקסיקון במרכז המערכת של הלשון בניגוד להשקפות שרווחו בעבר. בתאוריות המסורתיות נהגו לראות בלשון מבנה מדרגי שיש לנתחו מן היחידה הקטנה ביותר, ההגה, ועד היחידה הגדולה ביותר מבחינת תחום הלשון, המשפט (ויש האומרים: הפסקה), או להפך, יש להתחיל מן היחידה הגדולה ביותר ולהגיע אל היחידה הקטנה ביותר. השיטה המעמידה את הלקסיקון במרכז טוענת שהיחידה הלקסיקלית היא בעלת הקשרים ההדדיים הרבים יותר עם שאר רמות הניתוח. היחידה המילונית האצורה במוחו של הדובר היא המעלה בתודעתו את צורתה הצלילית, הצורנית, המשמעת ואף התחבירית.¹ מה הקשר בין היחידה המילונית לתחביר? מתברר כי יחידות לקסיקליות רבות, במיוחד הפעלים, הן בעלות מבנה תחבירי הטבוע בהן. למשל, הפועל **ישן** מתקשר עם שם עצם אחד (דני ישן), הפועל **אכל** – עם שני שמות עצם (דני אכל פיצה) והפועל **העניק** – עם שלושה שמות עצם (דני העניק לרותי פרס). גם המושג העומד בבסיסה של רשימה זו, מושג הערכיות, מעמיד את הלקסיקון במרכז ההתבוננות.

1. התחדשות הלקסיקון של הלשון הדבורה

בדבריי במקום אחר טענתי שהרחבת המילון בלשון הדבורה היא בעיקר בתחום הפועל, והיא נעשית על פי רוב לא בדרך של הוספת בסיסים חדשים אלא בדרך של שינוי המבנה של בסיסים פועליים הקיימים ממילא בלשון הכללית.² דרך זו של הרחבת המילון משרתת את עקרון החיסכון בלשון. העדפת גיוון הבסיסים הקיימים במקום הוספתם של חדשים היא אסטרטגיה קוגניטיבית של חיסכון, או הקלה על הזיכרון. די לדובר לשנות במשהו בסיס שכבר קיים במאגר הפנימי שלו כדי להתעשר במושג חדש. לדוגמה, ליד הפועל **התלבש** נוצר הצירוף "התלבש על משהו", במשמעות 'ארגן, טיפל'. דרך זו אינה ייחודית ללשון הדבורה, אלא היא נחלתם של כל רובדי הלשון בעבר ושל כל משלבי הלשון כיום (וכך גם ברוב

1. השווה א' שורצולד, פרקים במורפולוגיה עברית, א, תל-אביב תשס"ב, עמ' 29-37.

2. ראה נ' שתיל, "מילת היחס 'על' כמרחיבת משמעות בלשון המדוברת", העברית ואחיותיה, א, תל-אביב תשס"א, עמ' 141-148.

הלשונות). אך נראה כי דווקא במשלב הנמוך זו דרך המלך היום, ושתי סיבות לכך: (א) עליית חלקם של ילידי הארץ בקרב דוברי עברית, כלומר הפחתה במספרם של הדוברים הדו-לשוניים, שכן דו-לשוניות היא התנאי לקליטתם של בסיסים זרים (ועדיין קשה לראות את השפעתם של גלי העלייה החדשה בעניין זה); (ב) במשלב הזה הדוברים מקיימים זיקה פחותה ללשונות זרות לעומת משלבים אחרים, כגון המשלב העיתונאי, האקדמי או המקצועי בכללו, שיש להם מגע הדוק יותר עם לשונות זרות, במיוחד עם השפה האנגלית. למרות תפוצתם הרבה של ביטויים ממקור לועזי בלשון הדבורה – כגון **אהלן**, **יאללה ביי**, **סחתין**, **פשלה** – הם צובעים בעיקר את השוליים הלשוניים אך לא את לב הלשון, כלומר הם בולטים דווקא בשל מיקומם בראשית השיח ובסיומו. במערכת הפועל נוצר מספר קטן יחסית של צורות ששורשיהן באו מבסיסים זרים, והן בעיקר בבניינים פיעל, התפעל והפעיל (לדוגמה: **פישל**, **פרגן**, **הסניף**, **הפליק**, **התמססטל**), והדברים ידועים.

2. המתודה לתיאור ההתחדשות המילונית

במאמר זה אני מציע שיטה לתיאור התהליכים של שינויים פנימיים שנעשים בערכים הפועליים. הניתוח המוצע כאן מבוסס על תורת הערכיות, שהיא אחת התורות המקשרות בין המילון ובין התחביר והסמנטיקה. תורה זו, שישודה במשנתו של הבלשן הצרפתי טְניֵיר (Tesnière), מעמידה את הפועל ואת מבנהו המילוני-תחבירי במרכז המשפט הפועלי, שהוא הדגם התחבירי הנפוץ ביותר בלשונות שיש להן הבחנה מורפולוגית ברורה בין פועל ובין שם.³ ערכיותו של פועל היא הקשר שלו עם רכיבים שמניים המשלימים אותו, הנקראים אקטנטים, כלומר משתתפים או משלימים. לפי טנייר (בניגוד לאריסטו ולחומסקי ההולך בעקבותיו בעניין זה), הנושא במשפט פועלי הוא אחד ממשלימי הפועל שיש לו התאם תחבירי עם הפועל. המשלימים הלא-נושאים יכולים להיות מוצרכים (בפעלים יוצאים), חופשיים (בפעלים עומדים) או מחויבים (דרגת ביניים בין השניים הראשונים), למשל ברבים מפועלי התנועה.⁴ לדעתי, אין שלוש דרגות של הצרכה (חופשית, מוצרכת ומחויבת), אלא כמו בקטגוריות דקדוקיות אחרות, יש

3. בעניין הערכיות בבלשנות העברית עסקו אליעזר רובינשטיין ותלמידותיו אסתר בורוכובסקי ופנינה טרומר. בבלשנות הגנרטיבית פיתח פילמור תאוריה מקבילה שידועה בשם "דקדוק הִקְסוֹת".

4. ראה ח"ב רוזן, עברית טובה, ירושלים 1977, עמ' 307–315; פ' טרומר, פועלי התנועה בעברית בת־ימינו – עיון סמנטי ותחבירי, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל־אביב תשמ"ג.

כאן מעבר הדרגתי (סקלארי) בין הקצוות. בהצטרפות התחבירית יש הדרגתיות בין שני הקצוות של דרגת ההדיקות: הצטרפות חופשית והצטרפות כבולה.⁵ שינוי בערכיות הפועל מביא בהכרח לשינוי במובן הלקסמה, או בניסוח מבני: שינוי בצירוף הוא שינוי במסמן, ולכן הוא בהכרח שינוי במסומן. שינויי הערכיות יכולים להיות מן הסוגים הבאים: (א) שינוי בטיב חלק הדיבר של המשלימים הנושאי והבלתי-נושאי (לדוגמה, כינוי תחת שם עצם כמודגם בזוג הצירופים אכלת פיצה לעומת אכלת אותה); (ב) שינוי בטיב הסמנטי של המשלימים הללו (לדוגמה, דומם תחת אדם כמודגם בזוג הצירופים ראובן הלך לעומת המנוע הלך); (ג) שינוי בדרגת ההצרכה של המשלים הלא-נושאי (לדוגמה, דני עלה על הגג לעומת המשטרה עלתה עליו במובן 'מצאה אותו'); (ד) שינוי בדרגת הצירוף (או הכבילות) של המשלימים (צירוף כבול תחת צירוף חופשי, לדוגמה הגנב חטף תיק [חופשי] לעומת חטף מכות [כבול]); (ה) שינוי ביחסה (או במילת היחס) המקשרת את הפועל אל המשלים הלא-נושאי (ל- תחת ב- למשל: קינא במישהו לעומת קינא למישהו); (ו) איפוס (=השמטה) של רכיבים (למשל, איפוס המשלים הנושאי: ראובן הלך לו לעומת צירוף אחר, הלך לו). הדברים יודגמו בהמשך.

בדרך הארגון הזאת הפרדתי בין דרגת ההצרכה ובין דרגת הכבילות, אף על פי שיש להן הרבה מן המשותף, וניתן לראות בהן שאלה אחת. למעשה, הכוונה היא להפריד בין דרגות ההצטרפות הרגילות, שלהן קראתי "דרגת ההצרכה", ובין דרגת הכבילות הקיצונית והלא קיצונית, שלהן קראתי "דרגת הצירוף". מכאן משתמע כי דרגות ההצרכה מקומן בתחום הצירוף הבלתי כבול. במסגרת התאורטית הזאת שינוי הערכיות הוא בעל משמעות מבנית, כלומר יש כאן ניגוד בין שני צירופים תחביריים השונים זה מזה הן בהרכבם הן במשמעותם.

כאן המקום להעיר כי לדעת רבים מן העוסקים בלשון הדבורה, אין המושג "משפט" צריך לשמש בכל הנוגע ללשון הדבורה, אלא רק הצירוף "יחידות הנגנה". אני חולק על דעה זו. לדעתי, אין הלשון הדבורה נבדלת משאר המשלבים בכל הנוגע למבנה העמוק של הלשון, אלא רק בדרך המימוש. הווה אומר, במבנה העומק של הלשון רוב המבנים התחביריים משותפים לכל רמות הלשון, למשל, הדגם הפועלי שהוא במרכז העיון כאן. ואולם יש הבדל ניכר בין הלשון הדבורה ללשון הכתובה בדרך מימושם של המבנים על פני השטח.

5. על דרגות ההדיקות השונות של הצירוף ניתן לקרוא בפירוט אצל ר' הלוי-נמירובסקי, בין התחביר ללקסיקון, ירושלים תשנ"ט, במיוחד בפרק המבוא.

דרך הצגת הערכים

כדי לעמוד בבהירות על שינויי הערכיות בפעלים, אני מציג את השינויים בטבלאות. במרכז הטבלה מובא גרעין הצירוף. גרעין זה יובא בכל הטבלאות משום שכאמור הוא היסוד שאינו ניתן לאיפוס. מימינו טורים המציגים משלים נושאי, ומשמאלו טורים המציגים משלים לא-נושאי, כלומר מושא ותיאור. ארגון זה מבוסס על הסדר הרגיל של הצירוף הפועלי נושא-פועל-מושא, הידוע בלעז בקיצור SVO. כמה מן הטורים הם יסודות לשוניים (החומר הלשוני העובדתי), והם מסומנים בגופן אחר. בטורים האחרים יש קביעות מטה-לשוניות, כלומר, סיווגם של הנתונים הלשוניים לקטגוריות, והן מוצגות בגופן רגיל כדי להבחין בין הנתון ובין קביעת סיווגו. בטורים אלו יש מיון של יסודות המבנה לקטגוריות תחביריות, מורפולוגיות או סמנטיות. הטור האחרון בכל טבלה הוא ההיסק הפרגמטי (הסופי) של הפועל, דהיינו: המשמעות המתקבלת מן הטורים האחרים. בטור זה צוין המסומן של הפועל, ואילו כל הטורים שמימינו (שבגופן האחר) הם רכיביו של המסמך.

3. הדגמת שינויי הערכיות

ארגון ההדגמות בפרק זה אינו עוקב אחר סדר שינויי הערכיות שנמנו לעיל (2), אלא הוא מבוסס על מידת המורכבות והעידון שבשינוי, כלומר, על שיקול מעין דידקטי של הליכה מן הקל אל הכבד.

3.1 שינוי בדרגת ההצרכה

בטבלה 1 מובאת דוגמה לשינוי ערכיות הבא לידי ביטוי בהבדל המזערי שבין שני משפטים הזחים בכול, פרט לאופן ההצטרפות (או דרגת ההצטרפות) של היסוד המשלים אל הפועל הגרעיני. הבדל כזה נקרא בבלשנות "ניגוד זוגי מזערי" (minimal pair). משמעות הפועל (או היסקו הפרגמטי) משתנה במעבר ממשלים חופשי, כלומר תיאור, למשלים מוצרך, כלומר מושא.

טבלה 1

משלים נושאי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	טיבו הסמנטי של המשלים	דרגת הצרכת המשלים	ההיסק הפרגמטי
ראובן	ישן	על המיטה הזאת	מוחשי	חופשי (תיאור מקום)	נס, הפסיק את המחשבות
ראובן	ישן	על הרעיון הזה	מופשט	מוצרך (מושא)	חשב בשקט, הרהר בדבר

המשמעות השנייה מתקבלת כאשר המשלים קשור בחשיבה. הקבוצה המוגבלת היא: ישן על רעיון / הצעה / תכנית.

הפועל **ישן** משנה את משמעותו עם שינוי הערכיות, אך יסוד סמנטי קבוע נשאר בו: הימצאות במנוחה ובשקט. השינוי הצורני-תוכני נעשה בהיקש לערכיותם של פעלים אחרים המציינים אמירה וחשיבה, למשל: דיבר על משהו, חשב על משהו, הרהר על/ב משהו, וההיקש הזה מסייע לשינוי הערכיות.

חיים רוזן ראה בתופעה זו עדות לכך שההצטרפות לקטגוריה הסמנטית קובעת את הקטגוריה הדקדוקית, כלומר את צורת ההתקשרות הפורמלית בין גרעין הפועל ובין משלימו. במקרה זה הלקסמה **ישן** הצטרפה לקטגוריה הסמנטית "חשיבה", ולכן קיבלה את הסימן החיצוני של התקשרות הפועל עם משלימו, היינו, מילת היחס **על**, המקשרת בדרך כלל בין פועלי החשיבה ובין משלימיהם המוצרכים.

כאן מתעוררת שאלה שהיא קוגניטיבית ביסודה: האם ההצטרפות לקטגוריה הסמנטית היא הקובעת את הצורה החיצונית של ההתקשרות, או שמא להפך, ההתקשרות למשלים מוצרך בסימן המאפיין קטגוריה סמנטית, היא הגורמת להצטרפות לאותה קטגוריה סמנטית? מאחר שהדיון כאן אינו דיון פסיכו-לינגוויסטי אלא דיון מבני, איני עוסק בשאלת הקדימות בנוסח מה קודם למה – הביצה לתרנגולת או להפך. אעיר רק שנראה לי שהתהליך הוא הדדי וברזומי.

3.2 שינוי ביחסה

המושג "יחסה" במובנו הצר מציין את המעמד התחבירי של שם העצם. בשפות החסרות נטיית יחסות מורפולוגית כמו עברית ואנגלית, מילות היחס היסודיות ממלאות את התפקיד הזה. לדוגמה, מילת היחס **את** היא יחסה כי היא מציינת את תפקיד שם העצם – מושא. מילות היחס המקשרות בין הפועל למשלימו המוצרך ייקראו כאן יחסות.

שינוי במילת היחס המוצרכת הוא אחד משינויי הערכיות המשנים את משמעותו של היסוד המצריך, היינו הפועל. שינוי ערכיות מסוג זה, הגורר שינוי במשמעות הלקסמה הפועלית, מוכר גם בלשון הקלאסית. למשל קינא במישהו (יחש רגשי קנאה ונחיתות) לעומת קינא למישהו (ינאבק בכוח למען מטרה) הובא לעיל בסעיף 2 [ה], עמד על כך (הביני וגם 'התעקש על העניין') לעומת עמד בכך (יחזיק מעמד, 'מילא אחר הנדרש'). שינוי כזה הוא שינוי פרודוקטיבי בלשון הדבורה. זוג המשפטים הבא הוא דוגמה לניגוד מזערי בין ההצרכה היסודית של הפועל ובין הצרכה שהשתנתה: אז סגרנו מאה שקל בתכנית חיסכון? לעומת אז סגרנו על מאה שקל? (נכלבטק, מצלמה נסתרת, 25 בנובמבר 2001).

טבלה 2

משלים נושאי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	היחסה המקשרת	ההיסק הפרגמטי
ראובן	סגר	את הדלת הזאת	את	חסם את הפתח
ראובן	סגר	על (עסקת) הדלת הזאת	על	בא לידי הסכמה במובן העסקי

גם כאן, כמו בסעיף הקודם (3.1), קיים אותו התאם בין הקטגוריה הסמנטית "הסכמה בעניין כלשהו" ובין הקטגוריה הפורמלית, שבה מילת היחס **על**, למשל במשפטים הסכימו על זה, החליטו על זה. כלומר, גם כאן שינוי הערכיות החיצונית, היינו שינוי מילת היחס, גורר שינוי בקטגוריה הסמנטית של הפועל, והוא הופך להיות חלק מקבוצת פועלי החשיבה.

3.3 שינוי טיבו הסמנטי של המשלים הלא-נושאי (=המושאי)

חוץ מאופי הקשר בין הפועל למשלימיו (מוצרך או חופשי) חשוב אופיים הסמנטי של המשלימים, כלומר חשובה השאלה אם המשלים הנושאי או הלא-נושאי הוא מוחשי או מופשט, חי או דומם, אנושי או בלתי-אנושי וכדומה. די בשינוי טיבו הסמנטי של המשלים לשנות את מובנו של הפועל (כפי שמודגם בטבלה 3): היא עוד פעם זרקה את המגבת? לעומת היא עוד פעם זרקה אותך? ("שמש", ערוץ 2, 29 ביולי 2002).

טבלה 3

משלים נושאי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	טיבו הסמנטי של המשלים	ההיסק הפרגמטי
היא	זרקה	את המגבת / את החבר	דומם/אנושי	הפילה, שמטה, עזבה
היא	זרקה	אותך	אנושי בלבד	עזבה, ניתקה את הקשר הזוגי

שינוי טיבו הסמנטי של המשלים או שינוי השדה הסמנטי של המשלים הוא מה שנקרא בדרך מסורתית, מימי אריסטו, בשם מטפורה. פירוש הדבר הוא שהשיטה המוצגת אינה חידוש גמור לעצמו, אבל תרומתה היא בהכללת השינויים מן הסוגים השונים למסגרת אחת מלוכדת.

3.4 שינוי בטיבו הסמנטי של המשלים הנושאי

השינוי בערכיות יכול להיות הן במשלימים הנושאים והן במשלימים הלא-נושאים. אדגים כאן את השינוי בטיבו של המשלים הנושאי.

טבלה 4

ההיסק הפרגמטי	גרעין הצירוף	טיבו הסמנטי של המשלים	משלים נושאי
התנפץ	נשבר	מוחשי	החלון
פסק, עבר	נשבר	מופשט	השרב/החום
התמוטט	נשבר ⁶	אנושי	ראובן

בדגם הלקסיקלי השרב יכולים לבוא במקום **שרב** קבוצה מוגבלת של איברים – החום, הקור, החמסין, המתח – רובם קשורים במזג האוויר. זוהי אפוא הצטרפות מוגבלת.

3.5 שינוי באופן ההצטרפות

ההצטרפות עשויה להיות בעלת שני אופנים עיקריים (במציאות יש יותר משני אופנים): בחירה חופשית של משלים, היינו הפועל "בוחר" לו משלימים מתוך קבוצת פריטים הולמים. למשל הפועל **כתב** יכול לבחור פריט אחד מקבוצת משלימים אפשרית: מכתב, חיבור, מאמר, תשובה, סיפור וכדומה. מנגד קיימת ההצטרפות הכבולה שהיא אינה "בחירה" של משלימים מתוך קבוצת פריטים, אלא יש פריט אחד שבהצטרפו אל הפועל הוא יוצר יחידה אחת שאינה מתפרקת. הצטרפות זו נקראת "הצטרפות כבולה". לדוגמה, בצירוף שם לב אין בחירה חופשית של המשלים, אלא הצירוף כולו כבול, וכך הוא מוצג גם במילון. הצטרפות כבולה ניכרת גם בבוחן הסמנטי: ההיסק הסמנטי של צירוף זה אינו נגזר מסך המשמעויות של הרכיבים **שם** + **לב**. בטבלה 5 מובאת דוגמה לשינוי ערכיות מסוג זה.

טבלה 5

משלים נושאי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	דרגת הצירוף	ההיסק הפרגמטי
ראובן	הלך	לעבודה	הצטרפות חופשית	נע לעבר יעד מסוים
ראובן	הלך לאיבוד	∅	הצטרפות כבולה	לא מצא את דרכו, אבד, לא נראה בעין

6. הדוגמה האחרונה מבוססת על קטע משירו של דיוויד ברוזה: "...לפעמים אני נשבר, הלילה, כן, אתך אני נשאר".

שני המשלימים של הפועל **הלך לעבודה ולאיבוד**, דומים באופיים הסמנטי – שניהם מופשטים, אך אופן הצטרפותם לגרעין הפועל שונה. הקביעה שהצירוף השני כבול, מתבססת על הבחנים הידועים היטב: אפשרויות המרה מילוניות, שינוי במבנה התחבירי, כגון הוספת שם תואר: הלך לעבודה הקשה, אבל לא הלך לאיבוד הקשה. השמטת היידוע אפשרית במבנה הראשון, אך הוספת היידוע אינה אפשרית בשני, כלומר, הצירוף בנוי על יסוד לא מידוע. לבסוף נוסף הבוחן הסמנטי: מן המבנה הראשון משתמעת תנועה פיזית, מה שאין כן במבנה השני.

3.6 איפוס משלימים

כפי שציינתי לעיל, משלימי פועל נושאים ולא-נושאים עשויים להישמט (או להתאפס). שינוי זה עשוי להיות שינוי הכרוך בשינוי משמעות הפועל או ההיסק הפרגמטי שלו. מאחר שהימצאות המשלים הנושאי היא הצורה הדומיננטית, איפוסו או היעדרו מְשווה לצירוף הפועלי דמות חדשה, ובניסוח בלשני, זו הצורה המסומנת (או "מאופנת", marked). הערכים בקטגוריה זו הם שניים: הימצאות (+) והיעדרות (-).

טבלה 6

משלים נושאי	משלים נושאי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	ההיסק הפרגמטי
+	העיפון	נשבר	לי	נחתך
-	∅	נשבר	לי	נמאס (עליו)

השינוי בערכיות מתבטא כאן בקיום המשלים הנושאי או בהיעדרו. התוצאה היא שינוי מבנה כי הניגוד בין שני הצירופים – משעה שנתקבע – הפך גם לניגוד בין שני ערכים מילוניים.

4. יישום התאוריה

לצורך יישום התאוריה אביא להלן דוגמה לניתוח שינויי הערכיות של הפועל **הלך** בלשון הדבורה. החומר מבוסס על ערכי המשנה של הערך **הלך** במילון של יעקב שויקה "רב-מילים השלם" (תל-אביב תשנ"ז). במילון זה הערכים המילוניים ממוינים לתשעה משלבים, ארבעה גבוהים, ארבעה נמוכים והנפוץ ביותר – המשלב הלא-מסומן (הן במובן המוחשי הן במובן הבלשני). מן המיון המשלבי משתמע כי כל הצירופים המסומנים השייכים לארבעת המשלבים הנמוכים הם בגדר חידוש של הלשון הדבורה, שהרי המשלבים הגבוהים מתאפיינים בשימוש

במקורות הקלאסיים או במילונים רשמיים, כגון המילונים המקצועיים של האקדמיה ללשון העברית. הפועל **הלך** הוא אחד מפועלי התנועה הנפוצים ביותר והפשוטים ביותר. בדומה לפועלי תנועה פשוטים אחרים (כגון **יצא**, **ירד**) משמעותו דלה למדיי, ולפיכך הוא נוטה כמוהם לשנות את משמעותו לפי תנאי הסביבה, במקרה זה לפי משמעות היסודות המצטרפים אליו. ניתן לומר שפועל זה שייך במידה זו או אחרת לקטגוריית הפעלים ה"ריקים" הנוטים להתעשר בצירופים. בקבוצת הפעלים ה"ריקים" נמצא גם את **עשה** (למה לעשות דרמה מכל דבר? [עשה דרמה = התרגש]); **חטף** (חטף שפעת). ככלל ניתן לומר שככל שפועל עשיר יותר בצירופים אידיומטיים, תוכנו היסודי דל יותר, ויש תהליך של פיצוי על הדלות של המשמעות המקורית על ידי העשרתה בדרך הצירוף. בפועל זה נמצא את כל שינויי הערכיות שעמדתי עליהם במבוא ואף כמה שינויים שאעמוד עליהם להלן.

החומר יחולק לקבוצות צורניות לפי קריטריון הצטרפות היסודות המשלימים הלא-נושאים לפועל. אמנם יש בפועל זה צירופים מילוניים התלויים בהימצאות המשלים הנושאי או בהיעדרו, אך הבחירה בארגון החומר על פי המשלימים הלא-נושאים נעשתה בשל היותם רבים יותר ובשל היותם עיקר החומר. אלו צירופי הפועל הנידונים:

א. הלך + ∅	ה. הלך + שם הפועל (הולך לרדת גשם)
ב. הלך ל־	ו. הלך + שם עצם (הלך מכות)
ג. הלך על...	ז. לך + פועל בעתיד (לך תדע)
ד. הלך עם...	

הארגון המבני הזה בפני עצמו הוא מעין ביקורת על דרכו של המילון "רב-מילים", שאינו מארגן את החומר בדרך מבנית, אלא ברשימת צירופים מילוניים לפי סדר האל"ף-בי"ת.⁷

4.1 משפטים שבהם "הלך" + ∅

1. ראובן הולך לאולם.
2. מה הולך כאן?
3. שי: איך הולך בחיפה? ת': הולך קשה.
4. אל תשאל איזה קטעים הלכו שם.

7. לשם השוואה, מעניין לציין שדווקא הקונקורדנציה החדשה לתנ"ך של אי אבן-שושן, ירושלים תשמ"א, מארגנת את ההצטרפויות בדרך מבנית הדומה לדרך המובאת כאן.

טבלה 7⁸

מילים נושאי	טיבו הקטגוריילי והסמנטי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	דרגת ההצרכה	טיבו הקטגוריילי	טיבו הסמנטי	ההיסק הפרגמטי
א. ראובן	שם עצם, חי	הולך	לאולם	מחויב	שם עצם	מציין מקום	נע לעבר מקום כלשהו
ב. מה	כינוי / ש"ע, מופשט	הולך	כאן?	מחויב	תואר הפועל	מציין מקום	קרה, התרחש
ג. ∅	-	איך הולך?	/ ∅ / בחיפה?	חופשי	שם עצם / תואר הפועל	מציין מקום	היה במצב כלשהו

התזוזה ממשמעות התנועה למשמעות ההתרחשות מותנית בשני רכיבים: המשלים הנושאי ואופיו (חי מול מופשט מצד אחד, קיים מול אפס מצד אחר), והמשלים הלא-נושאי (ל-, ∅, ב-). בשינוי הערכיות נעלמים המשלימים מן/עד ל- המאפיינים פועלי תנועה במשמעותם הבסיסית, הקשורה למקום.

מבחינה דיאכרונית ניתן לראות ששימוש זה מושפע מלשונות זרות (כגון יידיש, אנגלית וצרפתית). במקרא כל משמעות של פועל זה קשורה בתנועה כלשהי, משמעות התנועה היסודית מורגשת תמיד.

4.2 משפטים שבהם "הלך ל-"

5. ראובן הלך לאולם / הביתה.
6. ראובן הלך לסרט.
7. המכונית / ההשקעה הלכה לעזאזל.
8. ראובן הלך לאיבוד בים הנייר.
9. המכונית / ההשקעה הלכה לאיבוד.
10. לא הלך לו בים עם הבחורות.
11. הלך לו קלף.

ניתוח החומר מתפרס על פני שתי טבלאות: טבלה 8 למשפטים 5-9, טבלה 9 למשפטים 10-11.

8. במאמר זה יש הבחנה בין מספרי דוגמאות המצוינים בספרות ובין מבנים לקסיקלים (בתוך הטבלאות) המסומנים באותיות, וביניהם יש הקבלה שאינה מלאה.

טבלה 8

משלים נושאי	טיבו הקטגוריילי והסמנטי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	דרגת הצרכת המשלים	טיבו הקטגוריילי	טיבו הסמנטי	ההיסק הפרגמטי
א. ראובן	שם עצם, חי	הלך	לאולם/ הביתה	מחויב	שם עצם	מציין מקום	נע לעבר מקום כלשהו
ד. ראובן	שם עצם, חי	הלך	לסרט	מחויב	שם עצם	פעילות	יצא לבילוי
ה. המכונית/ ההשקעה	שם עצם, דומם / מופשט	הלכה לעזאזל	∅	-	-	-	הוצאה לריק, אבדה, לא הניבה
ו. ראובן	שם עצם, חי	הלך לאיבוד	בים הניירות	מחויב	שם עצם	מציין מקום	איבד דרכו
ז. המכונית/ ההשקעה	שם עצם, דומם / מופשט	הלכה לאיבוד	∅	-	-	-	הוצאה לריק, אבדה, לא הניבה

הערות לטבלה 8

1. צירוף מן הסוג הלך לאולם/הביתה טומן בחובו את ערכיות משלים הכיוון, שיכול להתבטא מבחינה מורפולוגית ביחסה תחילית (היינו מילת יחס) או ביחסת סיומת מורפולוגית (היינו ה"א המגמה). הוא מנוגד לצירוף שהערכיות שלו כרוכה בפעילות ספציפית, כגון הלך לסרט, הלך לים. בצירופים אלו העיקר אינו התנועה לעבר מקום מסוים, אלא היציאה לפעילות מסוימת.

2. הצירוף הלך לאולם/הביתה (א) שונה מן הצירוף הלך לעזאזל (ה) בערכיותו, כלומר בהבדל בין משלים חופשי ובין משלים כבול. לצירוף כבול זה יש חלופה מילונית, הלך קיבינימאט, אך נראה לי שחלופה זו היא בתהליך של יציאה מן המערכת מחמת התיישנות.

3. הצירוף הלך לאולם/הביתה שונה מן הצירוף הלך לאיבוד באי-היותו של הצירוף השני פועל תנועה. הקריטריון לפועל תנועה הוא האפשרות להוסיף את המשלים **מן/עד-ל-**, למשל הלך מביתו לאולם, לעומת זאת, לא ניתן לומר בלא צרימה ראובן הלך מביתו לאיבוד. קריטריון אחר הוא לנגד את הצירוף הלך לאולם לצירוף חזר מהאולם, לעומת חוסר האפשרות לנגד את הצירוף הלך לאיבוד לצירוף חזר מאיבוד.

טבלה 9

משלים נושאי	טיבו הקטגוריילי והסמנטי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	דרגת ההצרכה	טיבו הקטגוריילי	טיבו הסמנטי	ההיסק הפרגמטי
א. ראובן	שם עצם, חי	הלך	לאולם	מחויב	שם עצם	מציין מקום	נע לעבר מקום כלשהו
ח. ∅		הלך	לו	מוצרך	כינוי/שם עצם	אנושי/חי	הצליח
ט. ∅		הלך...קלף	לו	מוצרך	כינוי/שם עצם	אנושי	הצליח מאוד

הערה לטבלה 9

ההבדלים בין מבנה א למבנה ח: קיומו של משלים נושאי לעומת היעדרו; משלים לא-נושאי שהוא שם עצם, לעומת משלים לא-נושאי שהוא כינוי; משלים מחויב לעומת משלים מוצרך; משלים טופונימי (=מציין מקום) לעומת משלים אנושי או חי. לעומת זאת ההבדל בין מבנה ח ובין מבנה ט אינו יוצר בהכרח ניגוד מזערי. מכאן שההבדל בין שני מבנים אלו אינו הבדל בין שני ערכים מילוניים עצמאיים, אלא יש ביניהם יחסי תפוצה משלימה, שאת תנאיה עדיין צריך להגדיר. ייתכן שמבחינה דיאכרונית, מבנה ח נובע ממבנה ט, כלומר ניתן להעלות על הדעת כי מבנה ח הוא אליפסה של מבנה ט.

4.3 משפטים שבהם "הלך על"

12. ראובן הלך על המדרכה.
13. ראובן הלך על העניין הזה / לך על זה.
14. הלך עליו.
15. כדאי ללכת על בטוח.
16. ראובן הלך על/ב־ קטן.

טבלה 10

משלים נושאי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	דרגת ההצרכה	טיבו הקטגוריילי	טיבו הסמנטי	ההיסק הפרגמטי
י. ראובן	הלך	על המדרכה	חופשי	שם עצם	מוחשי	צעד
יא. ראובן	הלך	על העניין הזה/ על זה	מוצרך	שם עצם / כינוי רמז (זה)	מופשט	בחר ב־, החליט על
יב. ∅	הלך	עליו	מוצרך	כינוי חבר	אנושי/חי	אירע לו משהו רע
יג. ראובן	הלך	על/ב־ קטן	מוצרך	שם תואר (מועצם)	בעל תכונת גודל	הסתפק במועט

הערות לטבלה 10

1. ההבדלים בין מבנה יא למבנה יב: (א) קיומו של משלים נושאי לעומת היעדרו; (ב) הטיב המורפולוגי של המשלים הלא-נושאי – שם עצם וכינוי רמז לעומת כינוי חבור; (ג) הטיב הסמנטי של המשלים הלא-נושאי – מופשט לעומת אנושי או חי. התוצאה היא שמבנה יב הנקרא אימפרסונלי, משום שערכיות המשלים הנושאי היא אפס, מתאפיין גם בהגבלת נטיית הפועל: אין לו צורת ציווי, בעוד שלמבנה יא יש צורת ציווי – לך על זה!⁹
2. מבנה יא נוצר בהיקש לפעלים אחרים המביעים החלטה והסכמה, כגון הסכימו על זה, החליטו את/על זה (ראה לעיל 3.1, 3.2).
3. מבנה יב נוצר בהיקש לפעלים אחרים שבהם נפגע הפעולה אינו נפגע רק במובן הבלשני של המושג, אלא נפגע כפשוטו במובן המילוני הכללי, כלומר קורה לו דבר רע, למשל: נפל עליו משהו, התנפל עליו, צעק עליו, התרגז עליו, הלשין עליו והרשימה ארוכה. בלשון הדבורה שינויי ערכיות אנלוגיים כאלו ידועים. למשל לכלך את הרצפה, לכלך על שמעון; זימר את השיר, זימר עליו (=הלשין); התעצבן, התעצבן עליו.
4. הצירוף הלך עליו הוא בבואה של הצירוף הערבי "ראה עליה". מה שניתן לראות מכך הוא שהמכניזם של תרגומי שאילה פועל כאשר יש תשתית מבנית בלשון הקולטת המאפשרת את קליטתו. קביעה זו מסבירה מדוע יסודות מסוימים של השפה המשאילה נקלטים ואחרים אינם נקלטים.
5. ההבדלים המבניים בין מבנה י ובין מבנה יא עשויים להיות מחוסלים בסביבה מסוימת, בדרך כלל באופן מכוון ומלאכותי, כדי ליצור רושם רטורי, עמום או הומוריסטי, או שניהם כאחד, כמו בדוגמה הבאה: אבא שלי הלך על גחלים, אני הולך על גחלים רק במקדונלד (פרסומת). ניתוח הדו-משמעות: ברישה המשלים חופשי, כלומר הוא תיאור מקום; בסיפה המשלים מוצרך ואינו מציין מקום. ברישה המשמעות היא 'צעד על משטח מוחשי', בסיפה המשמעות היא 'בחר במשהו' (בפרסומת הנדונה הדו-משמעות נפתרת גם באמצעים חוץ-לשוניים, בעיקר ברמזים ויזואליים שאינם מתפרשים לשתי פנים).
6. מבנה יג הלך + שם תואר מועצם מתועד במילון "רב מילים" בצירופים הלך על בטוח, הלך על קטן/גדול. נראה לי כי משמעות הגרעין זהה בכלום, והיא דומה למשמעותו במבנה יא הלך + שם עצם/כינוי (לדוגמה, לך על זה!), כלומר 'בחר בדרך מסוימת'.

4.4 משפטים שבהם "הלך עם"

17. ראובן הולך עם אשתו לבִּרְכָה.
18. הלכתי מכות עם בחורה (מתוך סרט טלוויזיה).

9. בפרסומת מסוימת חברה אחת אף הרחיקה לכת ובנתה על סמך צורה זו את הצורה: לֵךְ על זה!

19. ראובן הולך עם תיק.
20. ראובן, למה אתה הולך בחורף עם מכנסיים קצרים?
21. בשר בקר הולך עם יין אדום ("רבי-מילים").
22. חולצה משובצת הולכת עם ג'נס.
23. הכול הולך.
24. ראובן הלך עם הזרם.
25. ראובן הלך עם הראש בקיר.

טבלה 11¹⁰

מילים נושאי	טיבו הקטגוריילי והסמנטי	גרעין הצירוף	משלים לא-נושאי	דרגת ההצרכה	טיבו הקטגוריילי	טיבו הסמנטי	ההיסק הפרגמטי של הפועל
יד. ראובן	שם עצם, אנושי	הולך	עם אשתו	מחויב	שם עצם	אנושי	יצא בחברת אדם
טו. ראובן	שם עצם, אנושי	הולך מכות	עם בחורה	מוצרך	שם עצם	אנושי	התכתש
טז. ראובן	שם עצם, אנושי	הולך	עם תיק	מחויב	שם עצם	דומם	נשא דבר
יז. ראובן	שם עצם, אנושי	הולך	עם ג'נס	מחויב	שם עצם	לבוש	לבש בגד
יח. בשר בקר	שם עצם, מוחשי	הולך	עם יין אדום	מחויב	שם עצם	דומם / תכונת צבע	התאים, השתלב היטב
יט. חולצה משובצת	מוחשי	הולכת	עם ג'נס כחול	מחויב	שם תואר	מוחשי	התאים, השתלב
כ. ∅	-	הכול הולך	∅	-	-	-	הכול התקבל
כא. ראובן	שם עצם, אנושי	הלך עם הזרם	∅	-	-	-	השתלב בסביבה, לא חרג מהמקובל
כב. ראובן	שם עצם, אנושי	הלך עם הראש בקיר	∅	-	-	-	התעקש מאוד, התנגש בסביבתו

הערות לטבלה 11

1. הקריטריון להחלטה אם יש יחסי הצרכה בין הפועל למשלימו הוא לא רק אפשרות ההמרה, כלומר שינוי הבחירה במשלים, אלא גם בוחן האיזון, היינו

10. מבנים יח-כ, המקבילים לדוגמאות 21-23, מובאים בזמן הווה כי בדרך כלל הם קיימים רק בהווה.

הוספת מתארים למשלים. בצירופים כבולים אין אפשרות לאייד את המשלים, ולכן אין בנמצא ירד לטמיון הקר, הוא פשט רגל ארוכה וכדומה. מכיוון שהביטוי ראובן הולך מכות יבשות עם רמי, יישמע מוזר, הרי שיש לפנינו צירוף כבול, שבו הרכיב השני הוא חלק מן הלקסמה. וכגון אלה גם הצירופים ראובן הלך עם הזרם הקר, ראובן הלך עם הראש הכואב בקיר הלבן.

2. למבנה טו: בצירוף הולך מכות עם יש הצרכה של מילת היחס **עם** המציינת את כל הפעלים המסמנים הדדיות. ההצרכה הזאת קיימת רק בגוף יחיד נסתר והמשלים הנושאי קיים רק בגוף רבים, לדוגמה: ראובן נפגש עם רינה < ראובן ורינה (הם) נפגשו; ראובן התכתב עם רינה < הם התכתבו. לעתים קרובות פעולת המריבה היא הדדית, למשל רב עם, התווכח עם, נאבק עם, התעמת עם, התכתש עם. זו עוד דוגמה לחידוש לקסיקלי אנלוגי, שבו מילת היחס משייכת יסוד לקסיקלי לקטגוריה סמנטית קיימת, במקרה זה פועלי המריבה שהם תת-קבוצה בתוך פועלי ההדדיות.

3. למבנים כא-כב: בין המבנה הלך עם הזרם למבנה הלך עם הראש בקיר קיימת זיקת משמעות – יש בהם יסוד משמעות משותף, יסוד של קבלה או אי-קבלה של מוסכמה. ניתן לומר שכאן קיימת הצטרפות מוגבלת של הצירוף **הלך עם**, היכול להצטרף לשני צירופים שמניים שונים, שיש ביניהם ניגוד. מבנה כא, הלך עם הזרם, נבדל מרעהו, מבנה כב, באפשרות ההמרה של מילת היחס **עם** במילת היחס **נגד**, בעוד שבמבנה כב, הלך עם הראש בקיר, המרה כזאת תהפוך את הצירוף לבלתי קביל.

4. במבנים יח ויט, בשר בקר הולך עם יין אדום, חולצה משובצת הולכת עם ג'ינס כחול, המשלים הנושאי חייב להיות לא-אנושי. המרת משלים נושאי לא-אנושי במשלים אנושי הופכת את הצירוף למבנה יד או למבנים טז-יז. לדוגמה, אם אומר ראובן הולך עם יין אדום במקום בשר הולך עם יין אדום תוסק המשמעות של נשיאה (טז), ואם אומר ראובן הולך עם ג'ינס כחול תוסק המשמעות של לבישה (יז).

4.5 משפטים שבהם "הלך + שם הפועל"

26. ראובן הולך בכביש.
27. ראובן הולך להיות חולה / הולך להקיא.
28. ראובן הלך לישון.
29. ראובן הלך לעבוד.

טבלה 12

מסלילים נושאים	טיבו הקטגוריילי והסמנטי	גרעין הצירוף	משלים לא־נושאי	דרגת הצירוף	טיבו הקטגוריילי והסמנטי	טיבו הסמנטי של שם הפועל	ההיסק הפרגמטי של הפועל
כג. ראובן	שם עצם, אנושי/חי	הולך	בכביש	חופשי	שם עצם מקומי	נע בצעידה	
כד. ראובן	שם עצם, אנושי/חי	הולך להיות חולה / הולך להקיא				מציין מצב או פעולה בעתיד קרוב	מצב או פעולה
כה. ראובן	שם עצם, אנושי/חי	הלך לישון				מציין מצב לפעולה	התכוונות לפעולה
כו. ראובן	שם עצם, אנושי	הלך לעבוד				מציין פעולה	תנועה והתכוונות

הערות לטבלה 12

1. כאן ובכל צירוף אחר של "הולך" + שם הפועל (infinitive) הרכיב **הולך** אינו הגרעין הסמנטי של הצירוף, אלא דווקא הרכיב המילוני הכלול בשם הפועל הוא השורר ואילו **הולך** הוא הנשרר, המשרת. תפקידו הוא אספקטואלי-זמני, היינו: תפקידו לציין שפעולה מסוימת או מצב מסוים עתידים להתרחש בקרוב, בדומה למבנה עומד לקרות משהו, המקובל במשלבים הגבוהים. מבחינה היסטורית, ההמרה של **עומד** בִּיסוד **הולך** מקורה בהשראה של שפות אירופיות אחדות (יידיש, אנגלית, צרפתית) שבהן הפועל **הולך** הוא בעל תפקיד דומה.
2. המשמעות האספקטואלית, היינו ציון הזמן הקרוב של התרחשות הפעולה, מורגשת בעיקר כשהפועל הוא בצורת הבינוני, והיא שונה כאשר היא מובעת בצורת פועל בעבר או בעתיד. כשהפועל בצורת עבר, למשל, הלכתי לישון, הוא מציין אספקט (היבט) של אינכוהטיביות (תחילת פעולה), ולעתים הוא מציין אספקט משולב של אינכוהטיביות ושל משמעות התנועה המקורית. ההיסק הפרגמטי, כלומר המשמעות המעשית, מותנה במקרה זה בטיבו הסמנטי של שם הפועל.

4.6 משפטים שבהם "הלך" + יסודות על-קטגורייליים

30. המנוע הלך פארש.
31. המנוע הלך.
32. ראובן הלך / הלך בין האצבעות (=נפטר למרות המאמצים להחיותו).

המונח יסודות על-קטגורייליים מציין יסודות מילוניים זרים שאינם ניתנים לסיווג קטגוריילי בשפה השואלת, כלומר הם אינם פעלים, שמות וכו'. הם אינם

נוטים, ואף על פי כן הם אינם תוארי פועל או חסרי-גוף-מספר (חג"מ) בשפה השואלת (בשפה המשאילה הם בדרך כלל שמות פועל). זה דינם של הרכיבים בצירוף הלך פייפן וכיוצא בו.

טבלה 13

משלים נושאי	טיבו הקטגוריילי והסמנטי	גרעין הצירוף	משלים לא נושאי	דרגת הצירוף	טיבו הקטגוריילי	טיבו הסמנטי	ההיסק הפרגמטי
כז. המנוע	שם עצם, דומם	הלך פארש	Ø				חדל לפעול
כח. המנוע	שם עצם, דומם	הלך	Ø				חדל לפעול
כט. ראובן	שם עצם, אנושי/חי	הלך	Ø				מת

הערות לטבלה 13

1. ניתן לראות שבין הצירופים המנוע הלך פארש, והמנוע הלך, אין קשר של ניגוד. המסקנה היא שאלו אינם שני ערכים מילוניים עצמאיים אלא הם שתי יחידות מילוניות ביחסי תפוצה משלימים (במינוח מבני: שני אלולקסים). ייתכן שמבחינה דיאכרונית, השני שבהם הוא אליפסה (השמטה) של הראשון (בדומה למבנה ח-ר-ט בטבלה 9 לעיל).

2. המשמעות של מבנה כח, המנוע הלך, לעומת מבנה היסוד (א) ראובן הלך לאולם נובעת גם מקיומו בפועל או בכוח של המשלים הלא-נושאי של מבנה א, שהוא המשלים של היעד. במבנים כז-כט משלים היעד נעדר באופן מבני, הוא אינו קיים לא בפועל ולא בכוח, כלומר לפי ניתוח זה, אלו מבנים השונים ממבנה היסוד הן בצד המסמן (המבנה החיצוני) והן בצד המסומן (התוכן).

3. ההבדל בהיסק הפרגמטי שבין מבנה כח ובין מבנה כט מותנה בטיבו הסמנטי של המשלים הנושאי, אנושי/חי לעומת דומם. מבחינה דיאכרונית, מבנה כט אכן נובע ממבנים כגון מבנה כז, המבנה המוזכר בהערה 4 להלן, אף על פי שמשמעות זו של **הלך** באה גם בלשון הקלאסית בצירופים הלך לעולמו, הלך בדרך כל הארץ, הלך בדרך כל בשר. הדמיון במשמעות נוצר בלא תלות בין הצירופים של המשלבים הגבוהים ובין הצירופים של המשלבים הנמוכים.

4. במילון "רב-מילים" מובאים גם צירופים מקבילים למבנים כז-כח: את הצירוף הלך פייפן שהמשלים הנושאי שלו הוא דומם (לדוגמה המנוע הלך פייפן) לא הכנסתי לתוך הניתוח משום שמקומו במערכת המבנית של הלשון הדבורה שונה משל הצירופים האחרים. לפי הרגשתי, צירוף זה הוא בתהליך של יציאה מן הלקסיקון החי, והוא עושה את דרכו לעבר "מילון המילים הכולחות" (מלשון **כלח**; פרפרזה של הכותר "מילון המילים האובדות" מאת עוזי אורנן). אי-הימצאותו של מילון כזה על המדף אין פירושה שאין מילותיו קיימות

בלשון. ההבדל בין המילים האובדות ובין המילים הכולחות הוא שהאובדות הוצעו על ידי מחדש מילים מסוים ולא נקלטו, או שהיו בשימוש חד-פעמי או שימוש קצר בתקופת התחייה, ואילו המילים הכולחות היו בשימוש עד לפני זמן מה ונעלמו.¹¹

ביטויים אלו הולכים וגוועים משום שהדוברים שנהגו להשתמש בהם הולכים וגוועים, והביטויים הללו אינם עוברים מדור לדור. לפיכך נראה לי שמבחינה סוציו-לינגוויסטית, יש לכנות תופעה זו בשם כרונולקט, כלומר תת-לשון המאפיינת תקופה מסוימת או דור מסוים, ואת היסודות הללו יש לכנות בשם יסודות כרונולקטיים. (מונח זה מתבסס על חלוקת התת-לשונות על פי רכיב הסיומת 'לֶקֶט': דיאלקט - לשון האזור, אתנולקט - לשון העדה או קבוצת המוצא, סוציולקט - לשון הקבוצה החברתית, אידיולקט - לשון הפרט, כרונולקט - לשון התקופה). ברור שאין דמיון רב בין הכרונולקט ובין הרובד ההיסטורי: מעמדן של צורות לשוניות מלשון חז"ל שאינן בשימוש מקובל בימינו, אינו של כרונולקט אלא של אידיולקט, כלומר, שימוש זה מאפיין את לשונו או את סגנונו של הפרט, למשל, את לשונו של עגנון (לדוגמה, הצורה **לִילֵךְ** תחת הצורה המקובלת **ללכת**). לעתים שימוש זה רווח במשלב מקצועי, למשל, לשון הניסוח המשפטי עשירה בצורות מלשון חז"ל.

4.7 המבנה לך (ציווי) + פועל בעתיד נוכח מחוברים בווי

33. ולך תצא מזה עכשיו... לך תתחיל למצוא שוב את הקשר (מאיר אריאל, "נשל הנחש").

34. כדאי לך לסכם אתו את כל הפרטים לפני הקנייה, כי אחרי זה - לך תחפש אותו.

35. ערפאת קיבל מברק כמעט את הכול והתחיל באינתיפאדה, לך תבין אותו.

הערות למבנה

א. צד המסמן - 1. נטיית הזמנים: המבנה הזה מתקיים בצורת הציווי בלבד. חשוב לומר זאת משום שמבנה יב, הלך עליו, מובנה על העבר בלבד, ומבנה כד, הוא הולך להיות חולה, מובנה על הבינוני בלבד. במילים אחרות, הגבלת אפשרות הנטייה של המבנים השונים לזמנים היא קריטריון לדרגת כבילותם. מבחינת הערכיות, המשלים של **לך** הוא פועל בעתיד בלבד.

11. המילונות ללשון הדבורה תתקדם אם תוכל להבדיל בין מילים חיות בלשון ובין מילים כולחות. מן המפורסמות הוא שמילוני דן בראמוץ ונתיבה בן-יהודה עשירים בערכים מסוג המילים הכולחות. אין פירוש הדבר שאין למילות קָלח אלו מקום במילון כלשהו, אך יש להבחין בינו לבין המילים שבשימוש חי בדרך של סימון, שאם לא כן - יש בחוסר הבחנה זה הטעיית משתמשי המילון.

2. התאם תחבירי: שני הפעלים מקיימים ביניהם יחס של התאם גוף-מין-מספר.
 3. מגבלות סמנטיות של הפועל המשלים: הפועל המשלים צריך להיות פועל אגנטי, כלומר פועל שיש בו מבצע בעל יזמה או רצון משלו. כל פועל שאינו בעל תכונות סמנטיות אלו מנוע מלבוא במבנה זה. דוגמאות למבנים מנועים: לך תקודם, לך תתייתם, לך תאבד את המטרייה וכן הלאה.

ב. צד המסומן – מבחינה סמנטית, זו התרוקנות סמנטית של הפועל **הלך**. מבחינת ההיסק הפרגמטי, הפועל **הלך** משמש כאן פועל עזר מודאלי. אין זו מודאליות דאונטית, כלומר אין כאן דרישה או שאיפה שהפעולה המסומנת בפועל התוכף תתממש, אלא זו מודאליות ההכרה, שמתייחסת לאפשרות קיומה של הפעולה שבפועל התוכף. יש ספק באפשרות קיומה של פעולה זו, ומבחינת ההיסק הפרגמטי, משתמעת הטענה שהפעולה לא יכולה להתקיים. יש להוסיף שמבחינת הקונוטציה, ניכרת גם נימה של ציניות, כלומר הדובר מעביר לשומע מסר שאין טעם כי יתאמץ בפעולה מסוימת. ההיסק הפרגמטי מתקבל מן ההקשר כולו, ופירוש הדבר שצירוף מעין לך תחפש אותו, עשוי להיות חסר קונוטציה צינית.
 ג. הצד הסינכרוני – מן הבחינה הסינכרונית, זו בבואה של הצירופים בידיש גיי וייס ('לך תדע'), גיי זוך אים ('לך תחפש אותו') וכיוצא בהם. מבחינת צורנית, אין סימטריה מלאה בין המבנה בשפה המשאילה ובין המבנה בשפה השואלת. בשפה המשאילה המבנה הוא רצף של שני ציוויים, ואילו בשפה השואלת המבנה הוא, כאמור, צורת ציווי + צורת עתיד.

ד. יש הטוענים שהסיבה לשאילות משפות זרות היא חסר באמצעי הבעה (חסר רפרנציאלי) בלשון השואלת. אני סבור שטענה זו נכונה בכל הנוגע לשאילות מושגים כגון אינטרנט, אך אין היא נכונה בכל המקרים. בדוגמאות שלעיל לא החסר היה הגורם לחדירת המבנה הזה ללשון, אלא קיומה של צורה מודאלית כזאת באחת מן הלשונות שיש להן מגע עם העברית, היא הייתה הגורם. מכאן משתמע שעד עת חדירת המבנה הזה ללשון, לא הורגש כל חסר וכל צורך בדרך הבעה כזאת. בדיעבד התוצאה היא העשרת אמצעי הבעה של העברית.

5. סיכום

מבחינת השיטה, השוואת המבנה המילוני-התחבירי היסודי של הפועל עם המבנים השונים ממנו בערכיותם בדרך הנגדה של זוגות מזעריים, חושפת את דרכה של לשון הדיבור בהרחבת המילון. כיוון הדרך הוא מן הצורה, המסמן, אל התוכן, המסומן. אולם ניתן להשלים את הטבלה גם בדרך הפוכה, למשל: אם נתון הערך המילוני **הלך** וידועים מובניו השונים (היינו, היסקיו הפרגמטיים), ניתן להשלים בטבלת הערכיות את היסודות המבניים האחרים של הנוסחה שהיא מעין נוסחה מתמטית.

למבנה היסודי של הפועל **הלך**, היינו לערכיות היסודית של הפועל, נוספו בלשון הדיבור בלבד כשלושים גיוונים סמנטיים שונים, שהם שלוש ערכים מילוניים שונים, רובם צירופים אידיומטיים או ערכים בעלי הצטרפות מוגבלת. אמנם פועל זה עשיר במיוחד בצירופים, אך ניתן לראות שדרך זו היא למעשה בניית לקסיקון מחודש ללשון הדבורה, שהרי אם בפועל אחד, אמנם עשיר במיוחד בגיוונים, נמצאו 30 גיוונים מילוניים, צא וחשב כמה יימצאו בכלל מערכת הפועל בשפה שיש בה אלפי פעלים.¹²

12. לשם השוואה, בידיש הפועל המקביל **גיין** הוא בסיסם של 30 ערכים פועליים שנוצרו בדרך של הוספת תחיליות גזירה מילוניות, והוא כנראה הפועל העשיר ביותר בשפה זו שנעשה בעקבות העשרה מילונית. בדרך מקרה, מספר הערכים בידיש זהה למספר הערכים העבריים שנמצאו בחיבור זה, אך האמצעים המילוניים שונים. ראה מ' צאנין, מילון יידי-עברי שלם, תל-אביב תשמ"ב, עמ' ו, במבוא.